

8. Мікула О. І. Правові основи організації і діяльності Галицького крайового сейму (1861–1918 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2005. 24 с.
9. Наши діла. Руская Рада. *Слово*. 1870. 22 апріля (4 мая). Ч. 31. С. 1–2.
10. Пахолків С. Українсько-єврейське співжиття в Галичині й конструювання національного Україна. Процеси націотворення: збірка / Юліане Бестерс-Дільгер та ін.; наук. ред. В. Маслійчук; пер. з нім.: С. Матіяш та Ю. Дуркот; упоряд. Андреас Каппелер. Київ: К.І.С., 2011. С. 213–228.
11. Тейлор А. Дж. П. Габсбурська монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів, 2002. 270 с.
12. Що нас коштує пропінація? *Правда*. 1876. 30 Січня. Ч. 2. С. 73.
13. Bardach J., Lesnodorski B., Pietrzak M. Historia ustroju i prawa polskiego. Warszawa, 2003. 667 s.

УДК 325.83

ЖУКОВСЬКИЙ Є.О.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ «ОСАДНИКІВ» У 1920-Х РОКАХ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено переселення польських «осадників» у 1920-х роках в контексті правового регулювання даного процесу у Польщі. Здійснена історико-правова оцінка етносоціальних наслідків даного процесу. Встановлено, що проведення переселення польських «осадників» свідчить про наявність суперечностей між взятими на себе міжнародними зобов'язаннями урядом Другої Речі Посполитої на момент анексії західноукраїнських земель і реальною політикою уряду.

Ключові слова: осадництво, анексія, парцеляція, колонізація, міжнародно-правові зобов'язання.

В статье исследовано переселение польских «осадников» в 1920-х годах в контексте правового регулирования данного процесса в Польше. Осуществлена историко-правовая оценка этносоциальных последствий данного процесса. Установлено, что проведение переселения польских «осадников» свидетельствует о наличии противоречий между взятыми на себя международными обязательствами правительством Второй Речи Посполитой на момент аннексии западноукраинских земель и реальной политикой правительства.

Ключевые слова: осадничество, аннексия, парцелляция, колонизация, международно-правовые обязательства.

The article investigates the resettlement of Polish "sieges" in the 1920s in the context of the legal regulation of this process in Poland. The historical and legal assessment of the ethnosocial consequences of this process has been carried out. It is established that the resettlement of the Polish "sieges" indicates the existence of contradictions between the undertaken by the international obligations of the government of the Second Rzeczpospolita at the time of the annexation of Western Ukraine and the real government policy.

Key words: siege, annexation, parceling, colonization, international legal obligations.

Актуальність теми дослідження. Здійснення соціальних експериментів у міжвоєнний період реалізовувалося виключно у європейських тоталітарних країнах, в основному у гітлерівській Німеччині та СРСР. Проте, авторитарний режим у Польщі так само, як і тоталітарні Німеччина і Радянський Союз вирішував соціально-економічні питання за рахунок радикальних етнонаціональних експериментів. У цьому контексті польська політика «осадництва» виступила вирішенням двох важливих для міжвоєнної Польщі проблем: соціально-економічного забезпечення польського населення країни та моноетнізації країни у окупованих територіях. Характерним є те, що політика осадництва здійснювалася у рамках аграрних перетворень у країні. Вивчення даних процесів з точки зору тогочасного права є важливим і актуальним пріоритетом сучасної юридичної науки з огляду на наявність в Україні окупованих територій та перспектив їх реінтеграції.

Стан наукової розробки проблеми. В українській юридичній науці дана проблематика досліджувалась такими вченими, як О. А. Дудяк, А. С. Вербова, С. А. Макарчук, В. С. Макарчук, І. О. Мамонтов, Г. М. Мельник тощо. Водночас правова та етносоціальна оцінка процесу переселення польських колонізаторів у досліджуваній період залишає широке поле для наукових дискусій, оскільки маловивченість даного аспекту крізь призму права створює благодатний ґрунт для численних політичних спекуляцій.

Мета і завдання дослідження. Метою даної статті є дослідження переселення польських «осадників» у 1920-х роках крізь призму правового регулювання даного процесу у Польщі. Завданням статті виступає історико-правова оцінка етносоціальних наслідків даного процесу.

Основний матеріал. У міжвоєнний період Польща належала до країн з високим відсотком національних меншостей. Виходячи з даних перепису 1931 р. та враховуючи результати досліджень, проведених українськими істориками, можна твердити, що лише на території Західної Волині та Східної Галичини проживало 4750 тис. українців, тобто 62,17% населення [1, с. 148]. Загалом у Польщі налічувалося понад 5,5 млн українців, або близько 17% населення держави. Це була найчисленніша група серед національних меншостей. Чотири воєводства Західної України – Львівське, Тернопільське, Станіславське, Волинське, що входили до складу Польської держави, разом склали 25% території і майже 28% населення країни. По інших даних, разом меншини становили 29,8 % всього населення Польщі [2]. Чисельна перевага польської більшості не була такою великою, щоб дозволити їм цілковито й систематично ігнорувати прагнення непольських народів [3].

Східні воєводства були загалом сільськогосподарськими. Близько 75% українського населення становили селяни, 10% – сільськогосподарські робітники. Переважали малоземельні та безземельні селяни. За даними офіційної статистики, у 1921 р. на території Західної України налічувалося 538245 карликових господарств (розміром до 2 га), що становило 48,4% загальної кількості господарств. Дрібних земельних наділів (3-5 га) було 32,6%. На становище селянства впливав і низький рівень сільськогосподарської культури. Знаряддя праці були технічно застарілими, часто використовувалося дерев'яне рало і соха, характерною була відсутність тяглової сили – 44% господарств не мали коней, 26% володіли лише одним конем, 16% не мали корів, а 55,8% мали по одній корові [3].

У 1921–1931 рр. швидко збільшувалося польське населення у сільській місцевості. До такої ситуації передусім спричинилася земельна реформа, складовою частиною якої став ухвалений польським сеймом 17 грудня 1920 р. закон про заселення військовими колоністами земель Волинського воєводства, Віленщини і Білорусі. Водночас у 1920–1934 рр. у Львівському, Станіславівському і Тернопільському воєводствах утворено 14807 господарств цивільних осадників. Польські статистичні матеріали дають змогу визначити структуру населення за видом занять і суспільним становищем. У 1921 р. 76,4% населення Східної Галичини становили селяни. У Волинському та Поліському воєводствах у сільському господарстві було зайнято відповідно 80,2% і 82,0% населення. Загальна кількість осіб, котрі відносилися до промислового населення п'яти українських воєводств, становила 10,2%. У торгівлі було зайнято 5,0%, транспорті та комунікаціях – 2,3%, публічній службі – 1,9%, в освіті та культурі – 0,8%, охороні здоров'я – 0,5%, інших видах занять – 2,9% [4, с. 67].

Більшість польського населення галицьких та волинських воєводств на початку 1920-х рр. проживало у селах і було пов'язане із землеробством. Із 1.471.266 римо-католиків, які замешкували Волинське, Львівське, Станіславське та Тернопільське воєводства – 1.094.788 чол. (74,4%) проживали у сільських гмінах. Вони склали близько 20% селян Західної України і зосереджувалися головним чином у галицьких селах, де становили близько чверті жителів. Перепис 1921 р. зареє-

стрував 376.478 римо-католиків (25,6%) мешканцями галицьких та волинських, причому, більше половини з них – 189.871 особа (50,4%), проживали у великих містах з населенням понад 20 тис. осіб. Польське міщанство, як і селянство, зосереджувалося головним чином у Східній Галичині, де становило близько 37% міського населення, а у великих містах – більше 43% жителів. Із 182020 римо-католиків, які замешкували Західну Волинь, абсолютна більшість – 156290 осіб (85,9%) проживала в селах, і лише 25.730 чол. (14,1%) мешкали у містах. Причому, 42% польських міщан заселяли великі волинські міста з кількістю жителів понад 20 тис. осіб [5, с. 417].

Основні завдання аграрної політики у «Східній Малопольщі» передбачали: збереження поміщицьких маєтків; передачу розпарцельованих земель польським осадникам; вирішення проблеми аграрного перенаселення на етнічних польських землях; освоєння зруйнованих війнами сільськогосподарських угідь; отримання кредиту довіри від польського населення без урахування економічної доцільності; інтеграцію українських земель в єдиний господарський організм, причому східногалицьке село розглядалося насамперед як резерв трудових ресурсів і дешевої сільгосп-продукції. За таких умов, коли ставка робилася винятково на силу, реалізація аграрної політики здебільшого непопулярними методами, нехтування інтересами непольського аграрія, який становив переважну більшість, програмувала соціальну і міжнаціональну напругу, кризові явища [6, с. 326].

Така політика і стала одним із завдань економічної політики Польщі – встановлення кількісного співвідношення польського населення до непольського на східних теренах держави. З одного боку, уряд прагнув вирішити проблему аграрного перенаселення на власне польській території, а з іншого – посилити економічний та політичний вплив на західноукраїнських землях. Саме колонізація мала служити одним із методів цієї політики. Польські осадники повинні були створити підставу польського панування у Східній Галичині, посилити оборону східного кордону Речі Посполитої Польщі, стати соціальною та політичною опорою польської влади на західноукраїнських землях. Польські політики у виступах під час сеймових дебатів з проблеми аграрної реформи неодноразово підкреслювали, що ця реформа – справа національної ваги. Так, представник Польського Стронніцтва людowego «П'яст» Ян Домбський у виступі на засіданні Сейму 7 липня 1919 р. наголосив, що «власне на кресах велика власність повинна бути якнайшвидше розпарцельована між польськими селянами [...]. Якщо сьогодні маємо Україну і т.п., причина цього в тому, що сьогодні деякі не розуміють національного значення сільськогосподарської реформи» [3].

Відповідно до закону «Основи земельної реформи», за яким створювався аграрний устрій, що опирався на «сильні, придатні для інтенсивного виробництва селянські господарства, що існували на основі приватної власності різного типу і величини» необхідно було створити зразкові господарства польських колоністів-осадників, які в майбутньому стали б політичною і соціальною опорою польської влади на українських землях. У результаті такої політики велика кількість розпарцельованої землі перейшла у власність поляків. З одного боку, польський уряд прагнув вирішити проблему аграрного перенаселення на власне польській території, а з іншого – польські осадники повинні були створити підставу польського панування у Східній Галичині, посилити оборону східного кордону Польської республіки, стати соціальною та політичною опорою польської влади на західноукраїнських землях [7, с. 90].

У липні 1919 р. Сейм схвалив рішення про принципи проведення аграрної реформи, а через рік затвердив відповідний закон [8]. Документи передбачали парцеляцію державних земель, понаднормової частини поміщицьких земель, занедбаних господарств та ін. Причому, коли в центральних воєводствах норма землі, що не підлягала примусовому викупу, становила 60180 га, то для східних, а саме там, «де цього вимагатиме інтерес держави», цифра була піднесена до 400 га. Протягом першого періоду колонізації (14 вересня 1919 р. – 30 червня 1920 р.) на 69 тис. га землі Східної Галичини було поселено 12 тис. польських родин, або близько 60 тис. осіб, з етнографічної Польщі. Правовою основою військового осадництва стали два закони від 17 грудня 1920 р. Вони передбачали, зокрема, заселення військовими колоністами земель Волинського воєводства і передачу в безоплатне користування до 45 га землі колишнім воїнам, котрі відзначилися у польсько-українській та польсько-радянській війнах. Ці новостворені господарства не можна було ні продавати, ні передавати іншим особам без дозволу уряду протягом 25 років. Згідно з рішеннями Ради Міністрів від 23 березня 1921 р. і 26 квітня 1922 р., був створений фонд допомоги військовим осадникам. Щоправда, інфляція знецінила його. Щорічно виділялись різні суми для допомоги осадникам, однак вони були недостатніми для забезпечення умов нормальної праці на землі. Отже, базуючись на законах, які, беручи до уваги час їх схвалення, не мали бути застосовані у Східній Галичині і Волині, в сільській місцевості Західної України насаджувалася мережа господарств польських цивільних та військових осадників [9, с. 133].

Безпосередня колонізація земель Східної Галичини польськими осадниками відбувалася в кілька етапів. Постанова сейму від 10 липня 1919 р. не мала сили закону, однак започаткувала аграрну реформу і розпочала «викуп більших посіlostей і ґрунтів мертвої руки». Викуплені землі уряд віддавав у власність у такому порядку: фільварочній службі (яка всюди була польською); польським легіонерам та інвалідам; польським колоністам; місцевим селянам у випадку, коли цьому не стояли на перешкоді державні інтереси. Господарська комісія сейму виділяла колонізаційному фонду 50 млн. марок на переселення польських селян із Західної до Східної Галичини. Кредитуванням земельної реформи займався створений у 1919 р. Державний сільськогосподарський банк, через який пререказувалися спеціальні кошти, відпущені урядом [10, с. 134].

Вже до січня 1923 р., що знаменував завершення другого етапу колонізації, на східних землях оселилося 16 тисяч польських родин, які прибули із Західної Галичини. Значні державні кредити та різноманітні пільги приваблювали вигідними умовами і сприяли напливу польських мігрантів. Польський колоніст мав можливість стати відразу незалежним господарем, оскільки діставав не менше 15 моргів доброї землі, кредит на закупівлю сільськогосподарських машин та реманенту, матеріал на спорудження житлового будинку і господарських будівель. Аграрна політика держави відкривала можливості для збагачення заможним і підприємливим господарям-полякам, а також різноманітним спекулянтам. З цією метою було створено державний парцеляційний фонд, що перебував у розпорядженні Головного земельного управління. З 1923 р. загальне керівництво і контроль за здійсненням земельної політики покладалися на Міністерство аграрної реформи, на місцях – на окружні, повітові земельні управління та комісії [11, с. 49].

У Східній Галичині парцеляція носила приватний характер, і зміцнювала вплив, як польських, так і частково українських селян. У результаті землю в південно-східному районі Польщі придбали 75% поляків і 25% українців. Загалом, в 1924 р. у всьому краї землю отримали 3223 колоністи, в 1925 р. – 788, а в 1926 р. – 773. Як бачимо, кількість польських господарств не була настільки великою, щоб змінити національний склад регіону, але достатньою для того, щоб викликали обурення серед українців і посилити негативне ставлення до Польської держави, що вилилось у міжнаціональні антагонізми [7, с. 91].

Політика осадництва зумовила певні соціальні трансформації у соціальній структурі польського населення у країні в цілому. Як зазначає Дудяк О. А., у соціальній структурі польського населення на початку 1920-х рр. майже 65% склали власники засобів виробництва (самостійні), а наймані працівники – більше третини. Така висока питома вага власників серед польського самодіяльного населення пояснюється пануванням на землях Західної України у досліджуваній період дрібнотоварного виробництва. Адже більшість цих самостійних становили малоземельні селяни, ремісники, купці. За десятиліття (1921–1931 рр.) співвідношення між цими суспільними категоріями кардинально не змінилося, хоча проявилася тенденція до зростання серед польських самодіяльних мешканців відсотку власників і зменшення питомої ваги найманих працівників. Зростання відсотку власників римо-католиків в досліджуваному регіоні за вказаний період було пов'язане з політикою польських властей, спрямованою на протегування польського підприємництва в містах та запровадження військового та цивільного осадництва на розпарцельованих наділах в сільській місцевості [12, с. 15].

Висновки. Підсумовуючи, необхідно наголосити на тому, що політико-правові особливості підготовки та проведення переселення польських «осадників» свідчать наявності суперечностей між взятими на себе міжнародними зобов'язаннями урядом Другої Речі Посполитої на момент анексії західноукраїнських земель і реальною політикою уряду у краї. Політика осадництва призвела значну частину сільського населення до низького рівня життя, обезземелення селянства та значних соціально-економічних зрушень у краї. У той же час, соціальний склад осадників, які отримали великі господарства у західноукраїнських землях, змінився – серед польського сільського населення Західної України з'явився значний прошарок заможних землевласників. Таким чином, уряд Другої Речі Посполитої зміцнив власну соціальну базу у Західній Україні, що тим самим значною мірою привело до зубожіння сільське населення Галичини і Волині.

Список використаних джерел:

1. Макарчук С. А. Етносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львів: Вища школа, 1983. 255 с.
2. Kallas M. Historia ustroju Polski X–XX w. Warszawa, 1997. S. 305.
3. Баран З. До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України. *Журнал «І»*. 2003. № 28. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/baran.htm>

4. Качараба С. П. Газета «Український емігрант» як літописець еміграції із Західної України. *Історичні пам'ятки Галичини*: матеріали наукової краєзнавчої конференції. Львів, 2001. С. 64–70.
5. Дудяк О. Польська спільнота Східної Галичини під час виборів 1922 року. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Чернівці: Рута, 2002. Вип. 123-124. С. 414–423.
6. Коростіль Н., Малярчук О. Аграрна політика II Речіпосполитої і український націоналізм. *Ціннісно-смысловий вимір буття українського суспільства і перспективи українського націоналізму*: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Івано-Франківськ, 17–18 листопада 2007 р. / наук. ред. О. М. Сич. Івано-Франківськ, 2007. С. 321–331.
7. Мельник Г. М. Проблема Східної Галичини в політиці Другої Речі Посполитої першої половини 1920-х років у польській та українській історіографії. *Сумська старовина*. Суми: Сумський державний університет, 2002. № 10. С. 88–93.
8. Sprawozdanie stenograficzne z 64 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 7 lipca 1919 r. Warszawa, 1919. S. 20.
9. Вербова А. С. Аграрна політика польської держави міжвоєнного періоду та українське питання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. Вип. 18.6. С. 127–134.
10. Коростіль Н. Соціально-економічне становище українського населення у складі Другої Речіпосполитої (1923–1939 рр.). Над Дніпром і Віслою. *Україна і Польща у визвольних змаганнях XIX – початку XX ст.*: матеріали міжнародної наукової конференції, м. Київ, 5 листопада 2003 р. К., 2004. С. 125–136.
11. Коростіль Н. Соціальне становище українських аграріїв Східної Галичини у 20–30-ті роки XX ст. *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць*: в 2 ч. / відп. ред. В. А. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2007. Вип. 16. Ч. 1. С. 44–51.
12. Дудяк О. А. Динаміка соціальної структури і зайнятості польського населення Західної України у міжвоєнний період (20–30-ті рр. XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Л.: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. 20 с.

УДК 340.1

ТАРАН Н.Г.

ІСТОРИЯ РАЗВИТИЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

У статті поданий короткий історичний нарис розвитку положень про суб'єкт злочину у законодавчих актах різних країн, до яких входили українські території на певному історичному проміжку часу. Виокремлені основні тенденції розвитку цих періодів, зважаючи на розвиток поняття суб'єкт злочину. Також обраний критерій умовної періодизації розвитку вчення про суб'єкт злочину та його основні ознаки: фізичність, осудність та вік кримінальної відповідальності.

Ключові слова: суб'єкт злочину, злочинець, особа, яка вчинила злочин, колективні суб'єкти, законодавчі акти, періоди розвитку, Руська правда.

В статье представлен краткий исторический очерк развития положений о субъекте преступления в законодательных актах различных стран, в которые входили украинские территории на определенном историческом промежутке времени. Выделены основные тенденции развития этих периодов, учитывая развитие понятия субъект преступления. Также избран критерий условной периодизации развития учения о субъекте преступления и его основные признаки: физичность, вменяемость и возраст уголовной ответственности.

Ключевые слова: субъект преступления, преступник, лицо, совершившее преступление, коллективные субъекты, законодательные акты, периоды развития, Русская правда.

© ТАРАН Н.Г. – здобувач (Науково-дослідний інститут публічного права)